

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ СИТУАТИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗВО

Пасічник О. О.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Хмельницький національний університет

вул. Інститутська, 11, Хмельницький, Україна

orcid.org/0000-0003-0792-2406

helen_shlapack@ukr.net

Ключові слова: *принцип ситуативності, мовленнєва ситуація, діалог, рольова гра, проблемна комунікативна ситуація.*

Стаття актуалізує питання реалізації принципу ситуативності в іншомовному навчанні ЗВО як такого, що спонукає студентів до розумової діяльності, пізнавального пошуку, активного вираження власних думок та безпосередньо впливає на формування їхніх мовленнєвих умінь. Одним із показників сучасної соціально активної особистості є її вміння комунікувати та співпрацювати з іншими на основі принципу ситуативності. Автор наголошує на необхідності створення навчальних мовленнєвих ситуацій як прототипу подальшої професійної діяльності студентів та ефективного засобу іншомовного спілкування. Передбачається створення сукупності зовнішніх умов спілкування, які стають опосередкованим стимулом усного мовлення студентів.

Особлива увага приділяється підбору дидактичного матеріалу. Здійснюючи вибір комунікативних завдань, автор розглядає ситуації, зумовлені контекстом та метою, а не формою, та ситуації, які не регламентуються ні формою, ні змістом. Серед найбільш дієвих засобів першої групи виокремлено складання діалогів, проведення рольових та ділових ігор. Ретельно підібрані тематика та матеріали, які порушують актуальні проблеми професійного характеру, дають змогу активізувати комунікативні вміння і навички студентів, підштовхують їх до конструктивної дискусії та розвивають уміння орієнтуватися в динамічній комунікативній ситуації.

Проблемні комунікативні ситуації визначаються спонтанним розвитком подій, стимулюють креативний потенціал студентів, активізують їхні професійні знання та сприяють розвитку іншомовної комунікативної компетентності студентів. Студенти набувають навичок співпраці, навчаються вести дискусію, будувати аргументовану відповідь, нести відповідальність за прийняті рішення, отримують можливість практичного застосування своїх знань, умінь та навичок.

Автор робить висновок, що процес становлення майбутніх фахівців немовних спеціальностей є багатоаспектним явищем, яке здійснюється за рахунок постійної інтенсивної взаємодії та передбачає активне впровадження принципу ситуативності.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SITUATIONAL APPROACH IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE TRAINING OF NON-LINGUISTIC STUDENTS

Pasichnyk O. O.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Khmelnyskyi National University
Instytutska str., 11, Khmelnytsky, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0792-2406
helen_shlapack@ukr.net*

Key words: *situational approach, communicative situation, dialog, role-playing, problem-solving communicative situation.*

The article deals with the issue of situational approach implementation in foreign language training as the main stimulating factor of students' communicative skills, cognitive and mental activity, as well as their professional competence. One of the indicators of a modern socially active person is their ability to communicate and cooperate with others in order to solve their professional tasks.

The aim of the research is to substantiate the role of situational approach in the process of professional foreign language training of non-linguistic students and illustrate it with own didactic materials. Both theoretical and empirical research methods were used to solve the tasks.

The author emphasizes the necessity of creating training communicative situations which can serve as a prototype of students' future professional activities as well as the efficient means of foreign language communication. Choosing communicative tasks, it should be taken into account that there are situations determined by context and purpose, but not by their form, and situations where neither form nor content are clearly stated.

Dialogs, games and role-playing belong to the typical activities of the first group. They require specific preliminary preparation of a teacher but prove to favour the enhancement of students' creative potential, and communicative skills.

Problem-solving communicative situations are of unpredictable and spontaneous character. Providing participants with only general instructions they stimulate their intellectual potential and promote practical application of their professional knowledge and further communicative interaction.

Based on situational approach the process of foreign language professional communicative competence training of non-linguistic students provides them with interesting motivational activities, encourages their creative development and professional awareness.

Вступ. Необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців, які відповідають вимогам суспільства та запитам сучасного ринку праці, створюють передумови для постійного пошуку та оновлення форм і методів навчання. Інтенсифікація іншомовної міжособистісної, міжкультурної та професійної взаємодії зумовлює необхідність вивчення іноземної мови на основі комунікативного та компетентнісного підходів. Одним із показників сучасної соціально активної особистості є її вміння комунікувати та співпрацювати з іншими на основі принципу ситуативності.

З одного боку, ситуативність виявляє розвиток сформованості мовленнєвих умінь, їх відповідність контексту та зорієнтованість на виконання поставленого завдання. З іншого боку, вона слугує засобом мовленнєвої стимуляції, який здатен відтворювати комунікативну реальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі досліджень вітчизняних та зарубіжних учених (Г. Андреева, О. Бодальов, І. Зязюн, Ю. Ємельянов, В. Кан-Калик С. Максименко, Л. Петровська, Н. Кузьміна, М. Лісіна, Є. Мелібруда, Л. Савенкова, В. Сластьонін, А. Старков,

Т. Яценко та ін.) у теорії та практиці ЗВО накопичено значний досвід підготовки студентів до комунікативної діяльності. Значний інтерес викликає використання інтерактивних методів навчання як таких, що стимулюють активну мовленнєву діяльність. Особливу увагу ситуативності як одному з основних принципів комунікативно орієнтованого навчання приділяли такі науковці, як Р. Мільруд, Ю. Пассов, О. Пометун, Л. Пуховська, О. Тарнопольский тощо. Проте навчання студентів немовних спеціальностей у виші має свою специфіку, потребує ретельного відбору методів та принципів навчання, розроблення відповідних завдань і не втрачає своєї актуальності.

Мета дослідження – обґрунтувати роль принципу ситуативності у процесі навчання іншомовного професійного спілкування студентів немовних спеціальностей ЗВО, проілюструвати його використання на прикладі власних дидактичних матеріалів.

Дослідження спирається на комплекс теоретичних (аналіз наукових джерел, психолого-педагогічної літератури, навчально-методичних матеріалів) та емпіричних (бесіда, спостереження, узагальнення власного педагогічного досвіду) методів дослідження. У процесі роботи було виявлено, що опрацювання фахових текстів, аудіювання та тестові завдання є ефективними для когнітивного розвитку студентів, однак не впливають на формування їхніх комунікативних умінь, що зумовило вибір теми дослідження.

Методика викладання іноземної мови заснована на поєднанні теорії та практики, ретельному доборі мовного та мовленнєвого матеріалу з його подальшим вільним використанням, що, своєю чергою, передбачає створення системи вправ, завдань та ситуацій із метою практики усного та писемного мовлення. Передбачається вільне володіння студентами всіма видами мовленнєвої діяльності: говорінням, аудіюванням, читанням, письмом як природним засобом спілкування з дотриманням мовних і стилістичних норм іноземної мови.

Нині зусилля багатьох учених спрямовані на пошук адекватних методів підвищення іншомовної компетентності студентів у процесі навчання. Проте, як свідчить досвід та спостереження за навчальним процесом, навчання іноземної мови на різних етапах часто відбувається як системи мови, а не як засобу спілкування. Попри широке розповсюдження комунікативного підходу та його доведену ефективність ми з року в рік стикаємося з великою кількістю студентів, які володіють лише базовими іншомовними вміннями і часто не в змозі комунікувати на належному рівні. Це свідчить про те, що більшість викладачів неправильно розуміє суть комунікативного

навчання як основи іншомовної компетентності та не притримується усіх його принципів.

Сформульовані ще Ю. Пассовим [1, с. 123] принципи комунікативного навчання іноземної мови дають змогу отримати цілісне уявлення про комунікативний підхід як такий, що слугує передумовою успішного практичного здобуття відповідних мовленнєвих умінь. Процес навчання є своєрідною моделлю комунікації. Проте варто наголосити, що процесу спілкування властиві спонтанність та залежність від ситуації, у рамках якої воно здійснюється. Отже, вважаємо ситуативність одним із головних стимулюючих та мотивуючих принципів, які спонукають студентів до активного вираження власних думок та сприяють розвитку іншомовної комунікативної компетентності.

Потреба у спілкуванні виникає за умови створення певної *мовленнєвої ситуації*, яку науковці (П. Гурвич, В. Скалкін, Н. Скляренко) трактують як динамічну систему взаємовідносин між комунікантами, основу якої становить певна проблема, що породжує особистісну потребу у цілеспрямованій діяльності та живить цю діяльність. Розглядаючи комунікативну ситуацію, розрізняють обов'язкові ступені акту спілкування: мотив і готовність до спілкування, зав'язку, стимулювання та підтримування, взаємодію, динаміку спілкування, зупинку спілкування.

Природний процес говоріння виникає спонтанно залежно від тієї чи іншої потреби. У процесі іншомовного навчання виникає необхідність у створенні умовних навчальних ситуацій, які готують студентів до подальшої реальної взаємодії у щоденному та професійному житті. Як справедливо зазначає І. Савчак [2, с. 223], навчальна мовленнєва ситуація – це ефективний засіб розвитку усно-мовленнєвих навичок і вмінь. По-перше, вона ставить студентів в умови, близькі до умов реального словесного мовленнєвого спілкування. Це підвищує їхню зацікавленість, вони переконуються у тому, що можуть реалізувати свої мовні можливості в акті мовленнєвого спілкування. По-друге, у навчальній мовленнєвій ситуації можна активізувати весь якісно-граматичний матеріал, що вивчається, так, щоб він слугував засобом вирішення якихось немовних, комунікативних завдань, а це, своєю чергою, сприяє кращому засвоєнню самого матеріалу. По-третє, за допомогою навчально-мовленнєвих ситуацій розвивається уява.

Практична реалізація принципу ситуативності на заняттях з іноземної мови передбачає створення такої сукупності зовнішніх умов (стимулів) спілкування, які спонукали б студентів до активного вираження власних думок, тобто та чи інша ситуація виступає опосередкованим джерелом усного мовлення студентів. Комуніка-

тивне завдання виникає на основі комунікативної ситуації як сукупність обставин дійсності, які спонукають індивіда до участі в мовленнєвому контакті [3, с. 117]. Під час виконання комунікативних завдань одночасно відбувається як сти мулювання розумової діяльності, так і пізнавальний пошук студентів, що безпосередньо впливає на формування їхніх мовленнєвих умінь. Мовленнєва діяльність базується на перенесенні навичок, адже нескінченно варіативні умови спілкування ставлять перед студентами щоразу нові завдання. Ефективне їх виконання можливе лише в тому разі, якщо мовні вміння є досить динамічними.

Здійснюючи вибір комунікативних завдань, варто пам'ятати, що існують ситуації, зумовлені контекстом та метою, а не формою, та ситуації, які не регламентуються ні формою, ні змістом.

Формування комунікативних умінь здійснюється шляхом виконання попередніх підготовчих завдань, зорієнтованих на знайомство з лексико-граматичним та фразеологічним матеріалом, професійними аспектами діяльності, з культурними особливостями та нормами поведінки людей у стандартних ситуаціях повсякденного та професійно-ділового спілкування тощо. Студентам необхідно засвоїти техніку спілкування, правила мовної поведінки, які створювали б передумови для формування відповідних навичок.

Моделюванню комунікативних ситуацій сприяє підбір цікавого професійно орієнтованого матеріалу викладачем, використання групової роботи, *складання діалогів*, де співбесідники розглядаються як рівноправні суб'єкти спільної діяльності. Студенти вчаться оцінювати процес розгортання діалогу зі своїх особистих позицій, змінювати його розвиток відповідно до обставин. Важливим є те, що співрозмовники можуть постійно мінятися ролями, створюючи нові комунікативні ситуації. Як приклад можемо навести фрагмент роботи над розвитком мовленнєвих умінь студентів комп'ютерних спеціальностей у розробленій нами темі *Networks troubleshooting* [4, с. 113], коли після опрацювання певних мовних кліше студенти закріплюють матеріал у моделі діалогу, який у подальшому використовують як основу під час імітації подібної практичної професійної ситуації.

Task 1. Read the dialogue and fill in the gaps with the missing words:

Network Troubleshooting

unplug, color, receiving, reasons, network, properly, round, down, verify, restart, disconnected

Dennis: Hey, Jim. Sorry for calling you so late. I have to send an important letter right now but it seems that I am having problems with my 1) Could you help me with it?

Jim: Ok. First of all you have to 2) ... physical connections. Often they are the main 3) ... of network failures.

D.: What do you mean?

J.: Well. Make sure that Ethernet network cable is 4) ... connected to your computer and router.

D.: Well, they seem to be connected.

J.: Ok. What is the 5) ... of the link status LEDs? They must be green at both ends. If there are no lights or the lights are orange or red, the network cable may not be connected properly and not 6) ... a signal from the network.

D.: They are green.

J.: Hm. I see. Let's 7) ... your router then.

D.: What do I have to do now?

J.: First of all, shut 8) ... the computer and 9) ... the power to your router.

D.: I've done that.

J.: Leave them 10) ... for 10–15 seconds and then switch on again.

D.: Ok. Now I am switching them on again?

J.: Yes. If it doesn't help, I'll come 11) ... to you tomorrow morning and try to find out what the problem is.

D.: I am starting my browser. And ... oh, fortunately it is launching. Thank you, Jim.

Task 2. Role-play a dialogue from task 1 and make a similar dialogue yourself.

Ще однією з форм організації контекстно зумовленого спілкування є *рольова/ділова гра*, яка, як правило, проводиться у невеликих групах та дає змогу утримувати активність студентів протягом усього процесу. Варто наголосити, що така форма роботи потребує неабиякої уваги як із боку викладача, так і з боку студентів. Ігрова ситуація, як правило, має складну структуру та повинна узгоджуватися з навчальним та особистісним досвідом студентів. Тобто доцільним є їх проведення на старших курсах навчання у ЗВО, коли студенти вже оволоділи відповідним рівнем іншомовних умінь та навичок та здобули базові професійні знання. Ретельно підібрані тематика та матеріали, які порушують актуальні проблеми професійного характеру, дають змогу активізувати комунікативні вміння і навички студентів, підштовхують учасників гри до конструктивної дискусії у рамках ситуації іншомовного спілкування, розвивають їхні вміння орієнтуватися у динамічній комунікативній ситуації. Коли студенти отримують посилення для себе цікаві завдання, вони намагаються задіяти всі свої інтелектуальні та комунікативні ресурси для досягнення поставленої мети. Попередня підготовка до такого виду діяльності також полягає у тому, щоб максимально проінформувати студентів про суть проблемної ситуації, стандартні правила поведінки в таких випадках, визначити ролі та індиві-

дуальні позиції, які займатимуть в ігровій ситуації ті чи інші персонажі. Окрім того, за умови правильного розподілу ролей викладач створює ситуацію успіху, де кожен студент може повною мірою самоствердитися. Таким чином, забезпечується підготовка змісту спонтанного усного мовлення, але форма заздалегідь не задається.

Прикладом апробованої нами рольової гри може слугувати робота зі студентами III курсу спеціальності «Комп'ютерна інженерія» над темою Web design, де за умовами гри студенти отримують комунікативне завдання на кшталт:

Task: A representative of a website maintenance company meets a company manager to negotiate a maintenance contract....

Website representative wants:

- to get a three-year contract which allows you to offer best service to customers and will be profitable;
- to test the website each month. It can give the best level of service to the client and increase your earnings;
- to get 24 hours response time to solve any problem. You want the company to contact you by e-mail if there is an emergency....

Company manager wants:

- to get one-year contract. You want to see how well the company does the job and if they are reliable before giving them a long contract;
- to have the website tested every three months. You want the maintenance costs to be as low as possible. However you would like to have weekly checks on the security of the website.
- You want the maintenance company to solve any problems within 2 hours and contact them at any hour by phone if there is an emergency....

Рольова гра – це завжди захоплююча інноваційна діяльність, яка не лише стимулює до активної комунікативної діяльності, розкриває творчий потенціал студентів, створює невимушену атмосферу, а й безпосередньо сприяє їх подальшому професійному становленню.

О. Пометун також указує на доцільність використання ситуативних моделей – створених викладачем ситуацій, у яких студенти програють спрощені ситуації, пов'язані зі сферою діяльності суспільних інститутів, які існують у реальному житті. Це рольові ігри зі заздалегідь відомими ролями та розписаними кроками, які слугують для розгляду ситуацій і прикладів із життя у «сповільненому режимі» [6, с. 100].

Виконуючи завдання, у яких ні форма, ні зміст не є чітко детермінованими, студенти докладають значно більше інтелектуальних зусиль, уяви та комунікативних умінь і навичок. Вони отримують лише загальні інструкції, відповідно до яких кожен з учасників повинен виконати своє практичне завдання, при цьому комунікативні наміри

різних учасників можуть суперечити один одному. *Проблемна комунікативна ситуація* має непередбачуваний характер і наперед невідома її учасникам. У цьому разі ні зміст, ні мовленнєві засоби не підготовлені заздалегідь, вони визначаються спонтанним розвитком комунікативної ситуації. Викладач відіграє при цьому роль координатора-консультанта, який керує процесом комунікації, спрямовуючи його в бажане русло, не обмежуючи учасників спілкування у проявах їхньої творчості. Його завдання – підвести студентів до суперечностей, спонукаючи їх тим самим до відстоювання власної думки, викладення різних точок зору на одне й те саме питання, здійснення порівняння, узагальнення та висновків. Наприклад:

You and your team are about to set up a startup company. Explain investors your ideas to get their financial support.

Попри певну своєрідність та непрогнозованість проблемних комунікативних ситуацій важливою умовою їх розроблення є послідовна система впровадження у навчальний процес. Науковцями [5] напрацьовано алгоритм, який визначає порядок проведення цієї роботи з метою ефективного формування комунікативних умінь студентів:

- 1) необхідність попереднього розроблення системи завдань, які слугували б підґрунтям створення проблемної ситуації;
- 2) розроблення проблемних завдань відповідно до вивчених тем із метою послідовного розвитку знань, умінь та навичок;
- 3) поетапне використання проблемних ситуацій із різною дидактичною метою. На початковому етапі ситуація містить пізнавальний характер, у подальшому – спрямована на формування конкретних умінь та навичок;
- 4) використання індивідуального підходу та забезпечення кожного зі студентів посилюючими завданнями;
- 5) формування пізнавальної діяльності студентів.

Висновки перспективи подальших досліджень. Процес становлення іншомовної професійної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей є багатоаспектним явищем, яке передбачає активне впровадження принципу ситуативності як такого, що забезпечує професійну обізнаність студентів із вибраного фаху, спонукає до творчого розвитку, слугує мотиваційним стимулом як до вдосконалення професійних умінь, так і до вивчення іноземної мови зокрема. Студенти набувають навичок співпраці, навчаються вести дискусію, будувати аргументовану відповідь, нести відповідальність за прийняті рішення, отримують можливість практичного застосування своїх знань, умінь та навичок. Серед

ефективних засобів створення мовленнєвих ситуацій виокремлюємо використання групової роботи, складання діалогів, вирішення проблемних комунікативних ситуацій, проведення рольових ігор тощо. Варто зазначити, що становлення майбутніх фахівців здійснюється, передусім, за рахунок

постійної інтенсивної взаємодії і не обмежується лише зазначеними методами.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у розробленні цілісної моделі формування професійної компетентності студентів немовних спеціальностей ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Москва : Просвещение, 1991. 223 с.
2. Савчак І.В. Мовленнєва ситуація як активна форма навчання майбутніх менеджерів туризму. *Наука і освіта*. 2010. № 7. С. 222–224.
3. Черняхович О.С. Роль ситуативності у навчанні професійно орієнтованого діалогічного мовлення. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С. 115–121.
4. Пасічник О.О., Пасічник О.С. English. Information Technology. Хмельницький : ХНУ, 2019. 229 с.
5. Dmitrenko N. The implementation of problem-based learning in Ukrainian higher educational institutions. *Advanced Education*. 2016. № 5. P. 28–35.
6. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : А.С.К., 2007. 144 с.

REFERENCES

1. Passov, E.I. (1991). *Kommunikativnyj metod obuchenija inozazychnomu govoreniju* [Communicative method of teaching foreign language speaking]. Prosveshhenie. 223p. [in Russian].
2. Savchak, I.V. (2010). *Movlennieva sytuatsiia yak aktyvna forma navchannia maibutnikh menedzheriv turyzmu* [Communicative situation as an active form of future tourism managers training]. *Science and Education*, 7, P.222–224. [in Ukrainian].
3. Cherniakhovych, O.S. (2010). *Rol sytuatyvnosti u navchanni profesiino oriientovanoho dialohichnoho movlennia* [Situational approach in professionally oriented dialogs training]. *Scientific Journal of Vinnytsia Polytechnic Institute*, 2, P.115–121. [in Ukrainian].
4. Pasichnyk, O.O., Pasichnyk, O.S. (2019). *English. Information Technology*. Khmelnytsky National University. 229p. [in Ukrainian].
5. Dmitrenko, N. (2016). The implementation of problem-based learning in Ukrainian higher educational institutions. *Advanced Education*, KPI. 5, P.28–35.
6. Pometun, O.I. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia* [Encyclopedia of interactive learning]. 144p. [in Ukrainian].